



การนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติ ในจังหวัดอุดรธานี

The Large Agricultural Policy Implementation in Udon Thani Province

จิรนนธ์ ภูคองคา^{1*}, สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ² และ กฤษณา ณ หนองคาย³

¹สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น คณะรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ประเทศไทย

^{2,3}คณะรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ประเทศไทย

*ผู้รับผิดชอบบทความ

Chiranan Phukongka^{1*}, Sukhumvit Saiyasopon², and Krisda Na Nong Kai³

E-mail: 61121152103chiranan@udru.ac.th¹, sukhumvt@kku.ac.th², nkrisda5@yahoo.com³

¹Local Government, Faculty of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University, Thailand ^{2,3}Faculty of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University, Thailand

*Corresponding author

Received: February 4, 2019 / Revised: April 3, 2019 / Accepted: April 4, 2019

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติในจังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบริบทพื้นที่และปัญหาที่พบ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร รายงาน รวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เก็บข้อมูล ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in debt-interview) และการทำประชาคม ผลการวิจัยพบว่า บริบทของพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการมีประเภทของเกษตรกรรมที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 13 ประเภท จำนวน 146 แปลง เป้าหมายของการส่งเสริม คือ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตได้ประมาณร้อยละ 20 โดยเรียงลำดับตามพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการ 5 อันดับแรก ได้แก่ ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย และกล้วยหอมทอง สภาพปัญหาที่พบในการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่มียู่ 2 ส่วน ได้แก่ (1) ประเด็นปัญหาด้านเกษตรกร และ (2) ประเด็นปัญหาด้านการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและความรู้ความเข้าใจของบุคลากรผู้รับผิดชอบงาน

คำสำคัญ: นโยบายเกษตรแปลงใหญ่; บริบทพื้นที่; สภาพปัญหา

Abstracts

This article aims to study the large agriculture policy implementation in Udon Thani. It is the agricultural extension policy that encourages farmers who live in the same area and plant the same crops to product and sell crops together. The objectives of the large agricultural land plot program are to increase agricultural productivity and create bargaining power of farmers. In 2016-2018 the large agricultural program have farmers join in the extensions about 146 plots. They have extension in 13 product type. The result of extension is the farmers who participating in this program can reduce production costs and increase production by 20 percent. The top five areas were rice, rubber, cassava, sugarcane and banana. but in the extension of the large agricultural program, there are still problems and obstacles to be faced. As a result of the community-based brainstorming at the local and provincial levels, there were 2 proposals for the implementation of the agrarian policy. 1) Farmers' issues 2) Integrated work issues of the relevant agencies and knowledge of the responsible personnel.

Keywords: The Large Agricultural Policy; The Context Space; Operational Problems

บทนำ

อาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพที่อยู่คู่คนไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยสภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมกับการทำการเกษตร ทำให้ภาคเกษตรของประเทศไทยมีความได้เปรียบกว่าหลาย ๆ ประเทศ รวมไปถึงทักษะและความชำนาญของเกษตรกรไทย ทำให้ประเทศไทยสามารถผลิตและส่งออกสินค้าเกษตรออกไปขายยังต่างประเทศ สร้างรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันการแข่งขันได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น รวมไปถึงปัญหาการชะลอตัวทางเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้า ความผันผวนของราคาสินค้าทางการเกษตร ส่งผลให้กำลังซื้อและผลผลิตลดลง ซึ่งผลดังกล่าวนี้กระทบต่อรายได้ของเกษตรกรโดยตรง และนอกจากปัญหาจากปัจจัยภายนอกประเทศแล้ว เกษตรกรไทยยังต้องประสบกับปัญหาทั้งด้านการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตร ทำให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่หลักในการดูแลช่วยเหลือเกษตรกร เร่งดำเนินนโยบายด้านการปฏิรูปการเกษตรของประเทศไทย เพื่อให้ประชาชนภาคเกษตรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและหนึ่งในการดำเนินนโยบายที่สำคัญ คือ การบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรม (zoning) เพื่อเป็นการปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าเกษตรให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตสินค้าเกษตรลดต้นทุนที่ใช้ในการผลิต และเพิ่มโอกาสในการแข่งขันให้กับเกษตรกรไทย การดำเนินนโยบายดังกล่าวสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ของตน และการ



ส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกพืชชนิดเดียวกันในพื้นที่ใกล้เคียงกันในรูปแบบของเกษตรแปลงใหญ่ (กมลรัตน์ ถิระพงษ์, 2559, หน้า 50) ซึ่งดำเนินการไปแล้วในหลายพื้นที่รวมถึงการดำเนินการในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี หลังจากที่มีการนำนโยบายนี้เข้ามาปฏิบัติในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ผลการดำเนินการโครงการ ไม่ได้เป็นไปตามเป้าประสงค์

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบริบทของภาคเกษตรในแง่ของเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงรวมถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รายงานประจำปี รายงานวิจัย ตำราเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-debt interview) การทำประชาคม นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ (content analysis) หลังจากมีการเข้ามาส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่และบริบททางด้านการเกษตรที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องของการทำการผลิตและการตลาด เพื่อให้เกษตรกรแปลงใหญ่สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าจังหวัดอุดรธานีจะเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของประเทศไทยอีกจังหวัดหนึ่ง แต่จากการสะท้อนของผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานส่งเสริมที่ผ่านมา ภาคเกษตรของจังหวัดอุดรธานี ยังต้องเผชิญกับสภาพปัญหาใน 2 ประเด็นหลัก คือ (1) ประเด็นด้านเกษตรกร และ (2) ประเด็นด้านการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และความรู้ความเข้าใจของบุคลากรผู้รับผิดชอบงาน ส่งผลให้ภาครัฐมีความพยายามที่จะเข้ามาแก้ปัญหาดังกล่าว เพื่อให้ประชาชนในภาคเกษตรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถทำการผลิตได้อย่างยั่งยืน โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นผู้ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาที่สำคัญ ในการส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่นั้นเป็นการส่งเสริมโดยยึดพื้นที่ทำการเกษตรเป็นหลักในการดำเนินงานทำการพัฒนา ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ไปจนถึงปลายน้ำ และมีการดำเนินการในลักษณะบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการวางแผน เพื่อจัดการบริหารที่ดินให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่นั้น

การนำเสนอบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาในการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ของจังหวัดอุดรธานี ซึ่งในการดำเนินการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการผลิตของเกษตรกรที่เป็นรายย่อยเพื่อให้สามารถลดต้นทุนในการผลิตและเพิ่มอำนาจการต่อรองให้กับเกษตรกร รวมไปถึงเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และเกษตรกร กล่าวคือ เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านการเกษตรอย่างเป็นรูปธรรมรวมถึงการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีตามบริบทของพื้นที่ในการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ของจังหวัดอุดรธานีต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของภาคเกษตรในแง่ของเศรษฐกิจและสังคม
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาที่ปรากฏในบริบทศึกษา
3. เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การนํานโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติ ในจังหวัดอุดรธานี ทำการศึกษาการนํานโยบายมาปฏิบัติ โดยการสะท้อนจากผู้ปฏิบัติงาน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนํานโยบายไปปฏิบัติ โดยอาศัยกรอบแนวคิดด้านการนํานโยบายและการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานการเข้ามาส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ และบริบททางด้านการเกษตรที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องของการทำการผลิตและการตลาด เพื่อให้นโยบายสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ถึงแม้ว่าจังหวัดอุดรธานีจะเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของประเทศไทยอีกจังหวัดหนึ่ง แต่จากการสะท้อนของผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานส่งเสริมที่ผ่านมา ภาคเกษตรของจังหวัดอุดรธานี ยังต้องเผชิญกับสภาพปัญหาใน 2 ประเด็นหลัก คือ (1) ประเด็นด้านเกษตรกร และ (2) ประเด็นด้านการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และความรู้ความเข้าใจของบุคลากรผู้รับผิดชอบงาน ส่งผลให้ภาครัฐมีความพยายามที่จะเข้ามาแก้ปัญหาดังกล่าว เพื่อให้ประชาชนในภาคเกษตรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถทำการผลิตได้อย่างยั่งยืน โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาที่สำคัญ ในการส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่นั้นเป็นการส่งเสริมโดยยึดพื้นที่ทำการเกษตรเป็นหลักในการดำเนินงานทำการพัฒนา ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ไปจนถึงปลายน้ำ และมีการดำเนินการในลักษณะบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการวางแผน เพื่อจัดการบริหารที่ดินให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่นั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

โดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รายงานประจำปี รายงานวิจัย ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. วิธีการศึกษา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการทบทวนเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การทำประชาคม
3. เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่ม
4. กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ หัวหน้าสำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดอุดรธานี 1 คน หัวหน้าสำนักงานการเกษตรอำเภอ จำนวน 10 คน เกษตรกรจำนวน 15 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง



การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ (content analysis) การนำเสนอบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาในการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ของจังหวัดอุดรธานี ซึ่งในการดำเนินการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการผลิตของเกษตรกรที่เป็นรายย่อยเพื่อให้สามารถลดต้นทุนในการผลิตและเพิ่มอำนาจการต่อรองให้กับเกษตรกร รวมไปถึงเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และเกษตรกร กล่าวคือ เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านการเกษตรอย่างเป็นรูปธรรมรวมถึงการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีตามบริบทของพื้นที่ในการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ของจังหวัดอุดรธานีต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับบริบทการนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติในจังหวัดอุดรธานี
2. ได้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับสภาพปัญหาที่พบในการนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติ
3. ได้แนวทางในการบูรณาการและส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ในจังหวัดอุดรธานี ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ผลการวิจัย

จากผลการศึกษาพบว่า ในด้านบริบทพื้นที่ทางการเกษตรของการใช้ประโยชน์จากที่ดินของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมด 320.69 ล้านไร่ มีการแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตร และพื้นที่ใช้ประโยชน์นอกการเกษตร จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร พบว่า ในปี พ.ศ. 2556 พื้นที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรของประเทศไทยอยู่ที่ 149.23 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 46.53 ของพื้นที่ทั้งหมด (ดูตาราง 1)

ตาราง 1

พื้นที่และการใช้ประโยชน์ของประเทศไทย

ปี	2552	2553	2554	2555	2556
1. พื้นที่ทั้งหมด	320.69	320.69	320.69	320.69	320.69
2. พื้นที่ป่าไม้	107.24	107.24	107.24	107.24	107.24
3. ใช้ประโยชน์ทางการเกษตร	149.69	149.69	149.69	149.69	149.69
3.1 นาข้าว	70.60	70.27	69.98	69.96	69.96
3.2 พืชไร่	31.50	31.29	31.14	31.15	31.15

ตาราง 1 (ต่อ)

ปี	2552	2553	2554	2555	2556
3.3 สวนไม้ผล/ไม้ยืนต้น	34.36	34.71	34.90	34.91	34.91
3.4 สวนผัก/ไม้ดอก/ไม้ประดับ	1.34	1.35	1.39	1.39	1.39
3.5 พื้นที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรอื่น ๆ	11.87	11.76	11.80	11.80	11.80
4. ใช้ประโยชน์นอกการเกษตร	63.76	64.03	64.20	64.21	69.34

ที่มา. จาก การใช้ที่ดิน, โดย สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2561, ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2561, จาก <http://www.agriman.doae.go.th/large%20plot.html>

จากข้อมูลการใช้ประโยชน์พื้นที่ข้างต้น จะเห็นได้ว่า พื้นที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรและพื้นที่ป่าไม้มีแนวโน้มลดลง แต่ในส่วนของพื้นที่ใช้ประโยชน์นอกภาคเกษตรมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้น ในส่วนของการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมีการใช้ประโยชน์ในการปลูกข้าวมากที่สุด โดยมีการใช้ประโยชน์อยู่ที่ 69.96 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 46 ของการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรทั้งหมด รองลงมาคือ การปลูกไม้ผล และไม้ยืนต้น คิดเป็นร้อยละ 23 และการปลูกพืชไร่ คิดเป็นร้อยละ 20 ตามลำดับ ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาประเทศไทยจะมีการดำเนินนโยบายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในด้านการทำการผลิต รวมไปถึงการส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำการผลิตสินค้าในรูปของกลุ่มเกษตรกร เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรอง รวมไปถึงลดต้นทุนในการผลิตสินค้า ทั้งจากการรวมกันซื้อปัจจัยการผลิตในปริมาณมาก และการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการผลิต แต่เกษตรกรของไทยยังไม่มีการจัดการในลักษณะการรวมกลุ่มมากนัก ซึ่งจะเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาภาคเกษตรของไทยในอนาคต

ส่วนของการส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่ของจังหวัดอุดรธานี นั้น มีการส่งเสริมใน 13 ประเภทสินค้าเกษตร ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ มะม่วง กล้วยหอมทอง หม่อนไหม โคนือ โคนม กระบือ และปลานิล โดยพื้นที่แปลงใหญ่กระจายอยู่ในทั้ง 20 อำเภอของจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งหมดจำนวน 146 แปลง 13 ชนิดสินค้า และมีพื้นที่ปลูกพืชทั้งหมด 123,770 ไร่ เลี้ยงสัตว์ 2,375 ตัว เลี้ยงปลา 640 กระชัง เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ จำนวน 11,469 ราย ซึ่งพืชที่มีการส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่มากที่สุด คือ ข้าว ซึ่งมีเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการจำนวน 8,569 ราย คิดเป็นพื้นที่ 81,974 ไร่ รองลงมา คือ ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย และอื่น ๆ ตามลำดับ นอกจากนั้น ผลการดำเนินงานโครงการเกษตรแปลงใหญ่ โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การลดต้นทุนการผลิตให้ได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของต้นทุนทั้งหมด และเพิ่มผลผลิตไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของปริมาณผลผลิต ผลการดำเนินงานเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี พบว่า ผู้ที่เข้าร่วมโครงการมีต้นทุนการผลิตที่ลดลงและมีสัดส่วนของผลผลิตเพิ่มขึ้น (ดูตาราง 2)



ตาราง 2

ผลการดำเนินงานเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี

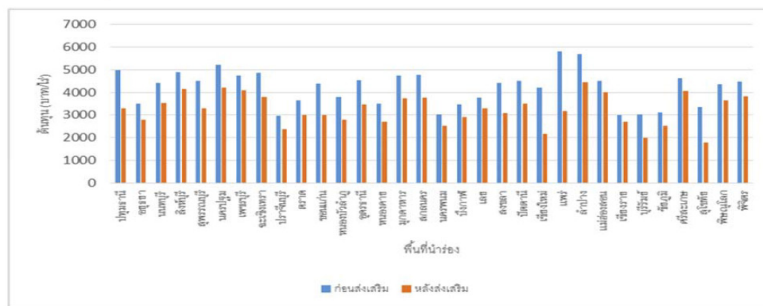
ประเภท	พื้นที่ (ไร่/ตัว/กระชัง)	เกษตรกร (ราย)	ลดต้นทุน (ร้อยละ)	เพิ่มผลผลิต (ร้อยละ)
ข้าว	81,974	8,569	22.87	13.00
ยางพารา	28,688	1,441	22.70	27.80
มันสำปะหลัง	7,648	314	22.70	27.80
อ้อย	3,843	314	22.70	27.80
ข้าว	81,974	8,569	22.87	13.00
มะม่วง	528	111	15.70	15.40
หม่อนไหม	323	51	10.00	10.00
พืชผัก	100	50	16.50	30.20
ไม้ดอกไม้ประดับ	100	50	10.00	10.00
โคเนื้อ	1,809	355	5.20	15.70
ปลานิล	640	32	8.60	8.10
กระบือ	375	66	5.20	15.70
โคนม	191	31	5.20	15.70
	123,770 ไร่/ 2,375 ตัว/ 640 กระชัง	11,496	14.54	17.89

ที่มา. จาก ระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่, โดย กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559, ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER066/.../00000227.PDF>

การดำเนินงานเกษตรแปลงใหญ่นอกจากจะแบ่งออกตามชนิดสินค้าแล้ว ในการแบ่งพื้นที่ส่งเสริมการดำเนินการเกษตรแปลงใหญ่ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ทำการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 9 เขต ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 77 จังหวัดของประเทศไทย ซึ่งในแต่ละเขตพื้นที่นั้น มีการส่งเสริมการปลูกพืชแปลงใหญ่แตกต่างกันออกไป โดยพืชที่มีการส่งเสริมมากที่สุด ได้แก่ ข้าว ซึ่งการส่งเสริมในช่วงแรก เป็นการเข้าไปส่งเสริมให้กับกลุ่มเกษตรกรที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้วในพื้นที่ รวมไปถึงส่งเสริมกับเกษตรกรที่ทำการผลิตโดยผ่านมาตรฐานการเกษตรที่ดีที่เหมาะสม (Good Agricultural Practices--GAP) ส่งเสริมการเกษตรแบบอินทรีย์ (IFORM) และ

การส่งเสริมสินค้าเกษตรแปลงใหญ่ภายใต้นโยบายตลาดนำการผลิต โดยภาครัฐและเอกชนช่วยเหลือส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องการหาตลาดส่งเสริมเกษตรกร เช่น การทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) กับโรงพยาบาลในพื้นที่ โรงสี ตลาดท้องถิ่น สหกรณ์การเกษตรประจำอำเภอ ตลาดนัดเกษตรกร เป็นต้น โดยผลจากการเข้าไปส่งเสริมการทำให้แปลงใหญ่ของข้าวในปี พ.ศ. 2559 ที่ผ่านมา พบว่า ก่อนมีการเข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชแปลงใหญ่ เกษตรกรมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 4,213.13 บาท/ไร่ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีต้นทุนสูงสุด คือ เกษตรกรในจังหวัดแพร่ โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 5,803 บาท/ไร่ ส่วนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีต้นทุนต่ำที่สุด คือ เกษตรกรในจังหวัดปราจีนบุรี โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 2,983 บาท/ไร่ และเมื่อมีการเข้าไปส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่ พบว่า เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 3,268.45 บาท/ไร่ โดยจังหวัดที่มีต้นทุนเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ จังหวัดสุโขทัย โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 1,792 บาท/ไร่ และจังหวัดที่มีต้นทุนเฉลี่ยสูงที่สุด คือ จังหวัดลำปาง โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 4,441 บาท/ไร่ ดังแสดงในภาพ 1

ภาพที่ 1: ต้นทุนการผลิตข้าวเฉลี่ยของแต่ละจังหวัดพื้นที่นารอง



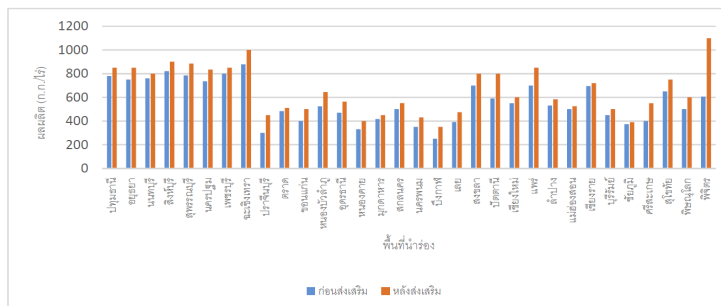
ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559

ภาพ 1 ต้นทุนการผลิตข้าวเฉลี่ยของแต่ละจังหวัดพื้นที่นารอง

ที่มา. จาก ระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่, โดย กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559, ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER066/.../00000227.PDF>

ส่วนของผลผลิตเฉลี่ย พบว่า ก่อนมีการทำการส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่เกษตรกรมีผลผลิตข้าวเฉลี่ยอยู่ที่ 573.06 กิโลกรัม/ไร่ โดยพื้นที่ที่มีผลผลิตเฉลี่ยสูงที่สุด คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 878 กิโลกรัม/ไร่ และพื้นที่ที่มีผลผลิตเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ จังหวัดบึงกาฬ โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 250 กิโลกรัม/ไร่ และเมื่อพิจารณาถึงปริมาณผลผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป พบว่า หลังมีการเข้าไปส่งเสริมการทำให้แปลงใหญ่ เกษตรกรมีปริมาณผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 655.63 กิโลกรัม/ไร่ โดยจังหวัดที่มีผลผลิตเฉลี่ยสูงที่สุด คือ จังหวัดพิจิตร โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 1,100 กิโลกรัม/ไร่ และจังหวัดที่มีผลผลิตเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ จังหวัดบึงกาฬ โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ ดังแสดงในภาพ 2

ภาพที่ 2: ผลผลิตข้าวเฉลี่ยของแต่ละจังหวัดพื้นที่นาร่อง



ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559

ภาพ 2 ผลผลิตข้าวเฉลี่ยของแต่ละจังหวัดพื้นที่นาร่อง

ที่มา. จาก ระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่, โดย กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559, ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER066/.../00000227.PDF>

การสำรวจหาปริมาณการใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมและมีการให้ความรู้แก่สมาชิกในเรื่องของการบำรุงดิน โดยใช้สารอินทรีย์ ส่งผลให้ดินมีคุณภาพดีขึ้น ซึ่งจากการสำรวจที่ผ่านมา พบว่า ผลผลิตของยางพาราเพิ่มขึ้นร้อยละ 19.54 และในส่วนของปาล์มน้ำมัน พบว่า มีการแนะนำให้เกษตรกรมีการเพาะปลูกโดยการผลิตภายใต้แนวทางปฏิบัติ ทางเกษตรที่ดีที่สุด (Best Agricultural Practices--BAP) และมีการผลิตอย่างยั่งยืน โดยเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน ซึ่งจากการเข้าไปส่งเสริม พบว่า ปริมาณผลผลิตของปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.00 การเปลี่ยนแปลงต้นทุนและเพิ่มผลผลิตจำแนกรายอำเภอ ทั้ง 20 อำเภอของจังหวัดอุดรธานี พบว่า ก่อนมีการเข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชแบบแปลงใหญ่ เกษตรกรมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 3,782.75 บาท/ไร่ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีต้นทุนสูงที่สุด คือ เกษตรกรในอำเภอน้ำโสม โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 4,250 บาท/ไร่ ส่วนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีต้นทุนต่ำที่สุด คือ เกษตรกรในอำเภอหนองหาน โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 2,680 บาท/ไร่ และเมื่อมีการเข้าไปส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่ พบว่า เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 3,234.95 บาท/ไร่ โดยอำเภอที่มีต้นทุนเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ อำเภอกุดจับ โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 2,480 บาท/ไร่ และอำเภอที่มีต้นทุนเฉลี่ยสูงที่สุด คือ อำเภอน้ำโสม โดยมีต้นทุนเฉลี่ยอยู่ที่ 3,950 บาท/ไร่ และก่อนมีการเข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชแบบแปลงใหญ่ เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 400.45 กิโลกรัม/ไร่ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีผลผลิตสูงที่สุด คือ เกษตรกรในอำเภอหนองวัวซอ โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 434 กิโลกรัม/ไร่ ส่วนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่มีผลผลิตเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ เกษตรกรในอำเภอประจักษ์ศิลปาคม และเกษตรกรอำเภอนายูง โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 340 กิโลกรัม/ไร่ และเมื่อมีการเข้าไปส่งเสริมการทำเกษตรแปลงใหญ่ พบว่า เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 438.84 กิโลกรัม/ไร่ โดยอำเภอที่มีผลผลิตเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ เกษตรกรในอำเภอประจักษ์ศิลปาคม และเกษตรกรอำเภอนายูง โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 360 กิโลกรัม/ไร่ และอำเภอที่มีผลผลิตเฉลี่ยสูงที่สุด คือ เกษตรกรในอำเภอกุดจับ โดยมีผลผลิตเฉลี่ยอยู่ที่ 480 กิโลกรัม/ไร่ (ดูตาราง 3)

ตาราง 3

การเปลี่ยนแปลงต้นทุนและเพิ่มผลผลิตจำแนกรายอำเภอ จังหวัดอุดรธานี

อำเภอ	ต้นทุนเฉลี่ย		ร้อยละการเปลี่ยนแปลง	ผลผลิตเฉลี่ย		ร้อยละการเปลี่ยนแปลง
	ก่อน	หลัง		ก่อน	หลัง	
เมืองอุดรธานี	3,580	2,860	20.11	390	420	7.60
กุตุบ	3,650	2,480	32.05	480	480	20.00
หนองวัวซอ	3,725	3,159	15.00	477	477	9.91
หนองหาน	2,680	2,620	2.20	460	460	12.90
เพ็ญ	3,580	3,150	12.01	460	460	8.23
ทุ่งฝน	3,890	3,200	17.73	450	450	12.50
พิบูลย์รักษ์	3,740	2,890	22.70	470	470	9.30
สร้างคอม	4,100	3,570	12.92	440	440	12.82
บ้านดุง	3,500	3,000	14.28	440	440	7.31
ไชยวา	3,840	3,150	17.96	460	460	9.52
ศรีธาตุ	4,150	3,680	11.32	400	400	5.25
กุมภวาปี	3,750	3,270	12.80	480	480	14.28
วังสามหมอ	3,890	3,120	19.97	430	430	7.50
บ้านฝ้อ	3,480	2,900	16.66	460	460	9.52
น้ำโสม	4,250	3,950	7.05	380	380	8.57
นาเย	4,050	3,900	3.70	360	360	5.88
หนองแสง	3,970	3,420	9.70	460	460	9.52
กุมแก้ว	3,840	3,150	17.96	460	460	6.97
ประจักษ์ศิลปาคม	4,230	3,780	10.63	360	360	5.88
โนนสะอาด	3,940	3,450	12.43	430	430	7.50
เฉลี่ยรวม	3,782.75	3,234.95	14.46	400.45	438.84	9.52

ที่มา. จาก ระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ปี 2560, โดย กรมส่งเสริมการเกษตร, 2561, ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก http://bigfarm60.doae.go.th/bigfarm60memberlist.php?showmaster=bigfarm60master&fk_id=562



จากตาราง 3 เมื่อพิจารณาในส่วนของต้นทุนที่ลดลง พบว่า ต้นทุนที่ลดลงมาจาก 2 ส่วนหลัก ได้แก่ การลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี และอีกส่วนหนึ่ง คือ การปลูกแบบประณีต (system of rice intensification) ส่งผลให้ลดปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์ลง ทางด้านของการลดอัตราการใช้ปุ๋ยของเกษตรกร พบว่า เมื่อเกษตรกรเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะเข้าไปให้ความรู้พร้อมทั้งมีการนำดินในพื้นที่ไปทำการวิเคราะห์ค่าดิน เพื่อหาปริมาณการใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมของดินในแต่ละพื้นที่ และในส่วนของ การลดการใช้เมล็ดพันธุ์ พบว่า วิธีการที่เกษตรกรเลือกใช้ในการลดการใช้เมล็ดพันธุ์ ได้แก่ การเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ การหว่านข้าวออกรวมไปถึงการปลูกข้าวแบบประณีต ซึ่งนอกจากจะเป็นการลดปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์แล้ว ยังเป็นการช่วยเพิ่มปริมาณและคุณภาพของผลผลิตอีกทางหนึ่งด้วย

จากผลการดำเนินการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ปี พ.ศ. 2559-2561 ที่ผ่านมา ได้ทำการถอดบทเรียนจากผลการดำเนินการ และสามารถจำแนกข้อดีจากการเข้าไปส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ได้ดังนี้ ประเด็นด้านเกษตรกร พบว่า การส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ทำให้เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน พุดคุย ทำความรู้จักรวมถึงแลกเปลี่ยนความรู้และวิธีการในการผลิตสินค้ามากขึ้น ซึ่งต่างจากเดิมที่มีการทำการผลิตแบบตัวใครตัวมัน ประเด็นด้านการผลิต พบว่า ศักยภาพในการผลิตสินค้าเพิ่มขึ้น ทั้งในแง่ของเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต และเทคนิคที่ใช้ในการทำการผลิต ทำให้ผลผลิตมีปริมาณเพิ่มขึ้นรวมไปถึงการลดต้นทุนการผลิตสินค้า ทั้งจากการรวมกลุ่มกันซื้อปัจจัยการผลิตในปริมาณมากและการที่มีการนำเทคโนโลยีในการวิเคราะห์สภาพดินมาใช้เพื่อเป็นตัวช่วยในการกำหนดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีในแต่ละพื้นที่ ทำให้เกษตรกรสามารถลดการใช้ปุ๋ยเคมีลง นอกจากนั้น ยังมีการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุนในการผลิตอีกด้วย ประเด็นด้านการส่งเสริมการตลาด พบว่า เมื่อมีการเข้าไปส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่ ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะให้คำแนะนำและความรู้ในการทำการตลาดสินค้าเกษตรให้กับเกษตรกร รวมทั้งช่วยอำนวยความสะดวกในการทำการตลาด ส่งผลให้เกษตรกรสามารถขายสินค้าได้ในราคาและปริมาณที่ต้องการ ประเด็นด้านการจัดการทรัพยากร พบว่า เมื่อมีการเข้าไปส่งเสริมระบบเกษตรแปลงใหญ่ ส่งผลให้เกษตรกรมีการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทั้งจากการลดการใช้สารเคมีและการลดการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งนอกจากส่งผลดีต่อสภาพแวดล้อมแล้ว ยังส่งผลดีต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภคอีกด้วย ถึงแม้ว่าการเข้าไปส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่จะมีข้อดีดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่เมื่อพิจารณาถึงปัญหาของการเข้าไปส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ พบว่า มีสภาพปัญหาต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานในพื้นที่อยู่หลายประเด็นปัญหา

จากการศึกษาสภาพปัญหาของการปฏิบัติงานการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ของจังหวัดอุดรธานี โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเวทีชุมชนระดมความคิดเห็นในระดับพื้นที่และจังหวัด พบว่า มีข้อเสนอเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่นั้น สามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ประเด็นปัญหาด้านเกษตรกร พบว่า ปัญหาที่พบในจังหวัดอุดรธานีทุกเขตพื้นที่ทั้ง 20 อำเภอ ที่ทำการส่งเสริม นอกจากนั้นในกรณีของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว พบว่า เกษตรกรบางรายมีภาระผูกพันกับโรงสีข้าวที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการของรัฐ หรือมีหนี้ค้างชำระกับโรงสี ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการที่

ทางหน่วยงานของรัฐส่งเสริมได้ และเกษตรกรเป็นรายย่อยที่พื้นที่ทำการเกษตรอยู่กระจัดกระจายทำให้ยากต่อการบริหารจัดการของผู้จัดการแปลง นอกจากนั้น เกษตรกรมีอายุค่อนข้างมาก ซึ่งลำบากในการที่จะสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีด้านการเกษตร

2. ประเด็นด้านปัญหาการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และความรู้ความเข้าใจของบุคลากรผู้รับผิดชอบงาน พบว่า การเข้าไปส่งเสริมของหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้แผนยุทธศาสตร์และเป้าหมายเดียวกันนั้น หลายครั้งที่เข้าไปส่งเสริมกับเกษตรกรคนละช่วงเวลา ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนของการดำเนินงาน เสียเวลา เกิดความไม่คุ้มค่าของการใช้งบประมาณ ซึ่งทำให้เกษตรกรต้องสละเวลาที่ใช้ในการทำการเกษตรและประกอบอาชีพเพื่อมาเข้าร่วมอบรม หรือมาประชุมทำให้เกษตรกรเสียโอกาสในการออกไปประกอบอาชีพ นอกจากนั้น บุคลากรผู้รับผิดชอบในแต่ละหน่วยงานในบางส่วนยังไม่มี ความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับในการนำนโยบายการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ไปปฏิบัติงาน จึงไม่มีความชัดเจนในเรื่องของการติดต่อประสานงานขอความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทำให้การนำนโยบายสู่การปฏิบัติยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายตามหลักยุทธศาสตร์ที่ตั้งไว้

การผลิต การวิเคราะห์ และการประเมินศักยภาพของนโยบายการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่ จังหวัดอุดรธาณินั้น จะใช้ระเบียบวิธีการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเวทีประชาคม เพื่อหาข้อเสนอนะในการแก้ไขปัญหการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ และส่งผลให้การดำเนินนโยบายส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ประสบความสำเร็จ รวมไปถึงจุดเด่นของนโยบายดังกล่าวที่ส่งผลให้นโยบายสามารถเข้าถึงและใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การนำนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ไปปฏิบัติในจังหวัดอุดรธาณิน และการเข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดอุดรธาณิน ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาจาก เอกสาร รายงานวิจัย รายงานประจำปี การสัมภาษณ์เชิงลึก การทำประชาคม เกี่ยวกับการทำการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาในการปฏิบัติงานตามนโยบายส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ จากการ ศึกษาผลการดำเนินการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่ 20 อำเภอ ของจังหวัดอุดรธาณิน ในปี พ.ศ. 2559-2561 พบว่า หลังจากมีการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสินค้าเกษตรลดลง และผลผลิตเพิ่มขึ้น สนับสนุนผลการศึกษานี้ได้จากการศึกษาของ กมลรัตน์ ธีระพงษ์ (2559) ที่ศึกษานโยบายเกษตรแปลงใหญ่กับบริบทของภาคเกษตรไทยในปัจจุบัน ที่พบว่า ผลการดำเนินการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ในพื้นที่นาร่อง ในปี พ.ศ. 2559 หลังมีการส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสินค้าเกษตรลดลง และผลผลิตเพิ่มขึ้น และในพื้นที่จังหวัดอุดรธาณินเมื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา ซึ่งใช้ระเบียบวิธีการศึกษา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเวทีการประชาคม พบว่า ในบริบทพื้นที่ทั้ง 20 อำเภอ ของจังหวัดอุดรธาณิน นั้นมีสภาพปัญหาที่ใกล้เคียงกันอยู่ 2 ประเด็น คือ (1) ประเด็นปัญหาด้านเกษตรกร (2) ประเด็นปัญหาด้านการทำงานแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและความรู้ความเข้าใจของบุคลากรผู้รับผิดชอบงาน



ข้อเสนอแนะ

เมื่อพิจารณาถึงบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาในการปฏิบัติงานตามนโยบายส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ของพื้นที่จังหวัดอุดรธานีแล้วนั้น นำไปสู่ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ เพื่อให้การส่งเสริมนโยบายเกษตรแปลงใหญ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการศึกษาและทำวิจัยเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และหาแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานตามนโยบายเกษตรแปลงใหญ่ ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2559). *ระบบส่งเสริมการเกษตรแปลงใหญ่*. ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER066/.../00000227.PDF>
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2561). *ระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ปี 2560*. ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก http://bigfarm60.doe.go.th/bigfarm60memberlist.php?showmaster=bigfarm60master&fk_id=562
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2561). *การใช้ที่ดิน*. ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2561, จาก <http://www.agri-man.doe.go.th/large%20plot.html>
- กมลรัตน์ ธีระพงษ์. (2559). *นโยบายเกษตรแปลงใหญ่กับบริบทของภาคเกษตรไทยในปัจจุบัน*. ค้นเมื่อ 25 กันยายน 2561, จาก www.ecojournal.ru.ac.th/journals/ClickLink?id=63

